

Anmälningar mot Kriminalvården, häktesavdelningen vid anstalten Hinseberg och anstalten Kristianstad, om bl.a. att de intagna serveras för lite mat. Även uttalanden om myndighetens mathållning i allmänhet och angränsande frågor

Beslutet i korthet: JO har utrett klagomål mot en häktesavdelning respektive en anstalt om brister i mathållningen, bl.a. att de intagna skulle serveras för lite mat. Det som har kommit fram om dessa verksamhetsställen ger dock enligt JO inte anledning till någon kritik.

Mot bakgrund av anmälningarna samt andra liknande klagomål tar JO i beslutet upp flera frågor om mathållningen. Hon understryker bl.a. att Kriminalvården måste ha väl fungerande rutiner som så långt som möjligt säkerställer att intagna som behöver få sin mat anpassad utifrån medicinska behov får det. I beslutet uttalar hon vidare att en motsvarande hantering som när det gäller en påstådd allergi är lämplig när intagna av andra påstådda medicinska skäl, t.ex. laktosintolerans eller ätstörningar, har behov av specialkost. Det är också av största vikt att en eventuell utredning påbörjas och genomförs inom en rimlig tid, för att inte riskera att intagna med behov av specialkost blir utan sådan. Slutligen gör JO vissa uttalanden om rutiner kring s.k. självförvaltning och fördelning av mat samt intagnas möjlighet att köpa förbrukningsvaror i kiosken.

Anmälningarna

I anmälningar som kom in till JO den 25 maj respektive den 2 juni 2021 framförde AA (dnr 4307-2021) och BB (dnr 4541-2021) klagomål om mathållningen vid olika verksamhetsställen inom Kriminalvården. Med hänsyn till att ärendena rör delvis samma frågor behandlas de gemensamt i detta beslut.

AA klagade på häktesavdelningen vid anstalten Hinseberg och anförde bl.a. följande. De intagna har flera gånger påtalat att de inte serveras tillräckligt med mat och att det finns intagna som äter upp andras mat. Hon lider av en ätstörning, men har inte fått någon hjälp eller något stöd kring sin hantering av mat. Hon har tvingats hoppa över måltider eller inte äta alls eftersom andra intagna ätit upp hennes mat. Det har inte skett någon förbättring trots ett flertal möten och samtal med personalen.

BB klagade på anstalten Kristianstad och anförde bl.a. följande. Kvaliteten på anstaltens mat har under en längre tid försämrats och det är många intagna som har tappat i vikt. På helgerna serveras bara en varm måltid och utöver denna finns bara lite bröd, yoghurt och mjölk att tillgå. Intagna som är laktos-intoleranta erbjuds inte några laktosfria alternativ. De intagna har inte längre möjlighet att göra vissa kompletterande inköp i kiosken.

Utredning

JO begärde att Kriminalvården skulle yttra sig över klagomålen och uppmanade myndigheten att svara på de frågor som framgår av yttrandena.

I sitt remissvar över AA:s klagomål anförde Kriminalvården, Region Mitt, genom regionchefen, bl.a. följande:

Sakförhållanden

Uppgifter om sakförhållanden har hämtats in från verksamhetsområdet Hinseberg. Genom utredningen har sammanfattningsvis följande kommit fram.

När det gäller AA finns dokumenterat att hon, den 7 juni 2021, skriftligen framfört klagomål till häktesavdelningen angående att maten på avdelningen inte fördelades rättvist. Klagomålet mottogs av administratören på avdelningen, som genomförde ett samtal med AA. I samtalet uppmanades AA att försöka prata med medintagna om saken, alternativt vända sig till avdelningspersonalen. AA gav då uttryck för att hon inte ansåg att det fanns något mer att samtala om och uppgav att hon skulle göra en anmälan till JO. Sedan lämnade hon rummet. Häktesavdelningspersonalen har inte tagit emot några klagomål från AA om fördelningen av mat. Under anstaltsplaceringen har det inte heller framkommit några klagomål kring maten från AA.

När det gäller frågan om en eventuell ätstörning så har några sådana samtal inte förts med personal vid häktesavdelningen eller anstalten. AA har i början av maj 2021 framfört att hon inte mått bra och uppmanats kontakta sjukvården, men vid det tillfället avböjt sådan kontakt.

I anstalten Hinseberg finns nio avdelningar. En av dessa avdelningar är en häktesavdelning med gemensamhet. I anstalten finns ett kök som lagar den mat som levereras i kantiner och matlådor.

1. Har de intagna i anstalten något självständigt ansvar för matlagningen och för att fördela mat mellan sig (självförvaltning)? Om så är fallet, hur följer anstalten upp och ser till att någon intagen inte förfördelas?

Vid tre av anstaltens avdelningar har intagna självförvaltning. Intagna vid dessa avdelningar beställer och lagar mat tillsammans med utsedd personal, enligt uppgjort schema. Vid fyra avdelningar får intagna mat serverad i kantiner på vardagar och under helger lagar de mat själva. Vid en avdelning får intagna mat serverad i individuella matlådor. Vid häktesavdelningen får intagna mat serverad i kantiner på vardagar och i individuella matlådor på helgen.

Normalt sköter intagna fördelningen av mat själva i samband med matlagning eller fördelning från kantiner. Om det kommer fram klagomål om att fördelningen inte fungerar, eller vid misstanke om att den inte gör det, förs samtal med intagna om vikten av en rättvis fördelning av mat. Om fördelningen ändå inte fungerar brukar personal närvara vid matfördelningen. I de fall maten serveras i kantiner kan maten komma att serveras i individuella matlådor istället, för att garantera en rättvis fördelning.

2. Finns det någon särskild rutin om mathantering för intagna med en ätstörning och hur är dessa rutiner i så fall utformade?

Vid konstaterad eller misstänkt ätstörning tas en kontakt med sjukvården på anstalten samt vakthavande befäl eller kriminalvårdsinspektör för att göra en individuell planering kring bl.a. råd och stöd till den intagne. Som framgår av Kriminalvården handbok för kök och kost (2011:3) ska en intagen med en konstaterad ätstörning erbjudas kost enligt ordination av behandlande läkare.

3. Hur säkerställer anstalten att varje enskild intagen i anstalten serveras tillräckligt med mat?

Kökspersonal har information om antalet intagna vid varje avdelning och levererar utifrån denna information samma antal portioner till avdelningen. Personal på avdelningen återkopplar även till kökspersonalen kring åtgången av mat på respektive avdelning. Tar t.ex. maten återkommande helt slut vid en avdelning så ökar köket tilldelningen av mat till den aktuella avdelningen. Som framkommit ovan är personal med och övervakar fördelningen av mat om misstanke eller klagomål uppstår om att fördelningen av mat inte fungerar. Kantiner kan även, som tidigare nämnts, ersättas med individuella matlådor. Utöver den mat som lagas i självförvaltningen eller levereras från anstaltens kök så har intagna tillgång till enklare förtäring såsom smör och bröd, frukt eller gröt. Det är de intagna själva som avgör exakt vad den enklare förtäringen ska bestå av i beställningen genom självförvaltningen eller från anstaltens kök.

Kriminalvårdens bedömning

Vid flera avdelningar på anstalten får intagna själva ta ett ansvar för matlagning och fördelning av mat, vilket torde vara positivt bl.a. utifrån ett frihets- och lärandeperspektiv. Samtidigt innebär det att det är svårare för anstalten att ha fullständig kontroll över varje intagens tilldelning av mat, även om personal i viss utsträckning närvarar i dessa sammanhang.

Om misstankar om förfördelning skulle uppstå, eller det skulle framkomma klagomål därom, bedöms anstalten ha goda rutiner för att hantera saken. När det gäller AA konstateras att hon framfört klagomål om att maten inte fördelats rättvist. AA har därför uppmanats att prata med medintagna eller vända sig till avdelningspersonalen kring detta, men förefaller inte ha gjort det. Även när det gäller frågan om misstänkt eller konstaterad ätstörning förefaller anstalten ha goda rutiner, där en individuell planering görs tillsammans med sjukvården. Att anstalten skulle ha nekat AA hjälp och stöd kring eventuell ätstörning tillbakavisas.

I sitt remissvar över BB:s klagomål anförde Kriminalvården, Region Syd, genom regionchefen, bl.a. följande:

Sakförhållanden

Uppgifter om sakförhållanden har inhämtats från anstalten Kristianstad samt av sjukvårdsexpert i Region Syd. Genom utredning har sammanfattningsvis följande framkommit.

Anstalten följer Kriminalvårdens handbok för kök och kiosk (2011:3). För det fall en intagen är konstaterad laktosintolerant via sjukvården erbjuds denne havre- eller sojaalternativ när andra intagna får mjölk, yoghurt eller fil.

Under helgen har anstalten valt att servera frukost (brunch) kl. 8.45 istället för kl. 7.00 som på vardagar. Det finns mer att välja på under helgen, såsom fler sorters pålägg, sill och ägg. Lunch/middag serveras kl. 13.00 på helgerna och intagna ombesörjer sedan själva sin kvällsmat, exempelvis yoghurt, gröt, flingor, varma smörgåsar m.m. Intagna bestämmer själv när de vill äta sin kvällsmat under helgen. I början av maj månad ändrade anstalten sina rutiner till att intagna under helgerna erhöll en liter mjölk och en liter yoghurt, tidigare kunde intagna

välja hur de ville fördela mjölk/yoghurt (en liter av varje alternativt två liter mjölk eller två liter yoghurt samt välja yoghurtstyp). Då intagna nu framfört synpunkter på att så mycket mjölk inte är önskvärdt är det nu beslutat att utdela en liter yoghurt, fem dl fil och fem dl mjölk under helger. Rutinen för när mat serveras under helger har varit som beskrivits ovan under ett antal år.

Finns någon särskild rutin om mathantering för intagna med laktosintolerans och hur är denna rutin i så fall utformad?

När det gäller de intagna som har konstaterad laktosintolerans via sjukvården får dessa Havredryck och Soygurt när andra intagna får mjölk, yoghurt och fil. Är laktosintoleransen inte konstaterad via sjukvården får man som intagen välja bort dessa alternativ, såsom exempelvis fil, mjölk till gröt etc. Köket inom Kriminalvården har en fullvärdig kost även om man inte får i sig dessa kalla mjölkprodukter som i regel ingen vuxen behöver eftersom man får i sig tillräckligt i kosten utan dessa. I regel tål laktosintoleranta uppvärmda mjölkprodukter, såsom gräddsås. För övrigt erbjuds följande kostalternativ inom Kriminalvården:

- Normalkost
- Anpassad kost av religiösa skäl
- Vegetarisk kost (denna mat kan ibland innehålla mejeriprodukter, ägg och honung. Genom att utesluta dessa produkter kan man säkerställa att även veganer kan tillägna sig kostalternativet. I det fall detta inte är möjligt ska alternativ tillhandahållas)

Hur säkerställer anstalten att varje intagen serveras tillräckligt med mat?

Det är personal i anstalten som lägger upp mat till de intagna och vid varje måltid finns information om hur mycket mat en intagen ska ha för att täcka det totala näringsbehovet under ca en vecka. För det fall det finns mat över är det möjligt för intagna att få ytterligare portion. Personalen har kännedom om de intagna och uppmärksammar om någon inte kommer till matsalen alternativt inte äter. I dessa fall kopplas sjukvården in samt andra viktiga personer kring den intagne. Om det är en intagen som matvägrar bokförs all vätska och mat som erbjuds och intas.

I övrigt framkommer att anstalten inte ändrat sina rutiner avseende kök eller kosthållning i någon större bemärkelse men i samband med att Kriminalvården centralt ändrade kiosklistan, vad det är möjligt för intagna att köpa i kiosken, ändrades även anstaltens rutin avseende yoghurt och mjölk under helgen vilket skapade en del irritation. En del saker togs bort ur kiosksortimentet, såsom att det nu exempelvis inte är möjligt att köpa kaffe i stort paket utan endast portionsförpackningar.

Av Kriminalvårdens handbok för kök och kost (2011:3) framkommer sammanfattningsvis följande

Kriminalvården ansvarar för att tillgodose de intagnas behov av en varierad och näringsriktig kost. Eftersom intagna i häkte och anstalt inte kan styra över och påverka innehållet i sina måltider eller avgöra vid vilken tidpunkt måltiderna ska intas är det viktigt att den mat som Kriminalvården tillagar och serverar motsvarar Livsmedelsverkets kost- och näringsrekommendationer. Dessa rekommendationer ger näringsmässiga riktlinjer för en kost som utgör underlag för en generell god hälsa. En kost planerad utifrån rekommendationerna ger förutsättningar för god hälsa och minskar risken för kostrelaterade sjukdomar. Kostens sammansättning varierar från måltid till måltid och från dag till dag men sammantaget under en längre period (minst en vecka) täcker rekommendationerna det totala näringsbehovet. Utöver Livsmedelsverkets rekommendationer ska måltiderna som serveras så långt det är möjligt komponeras så att intagna

med diabetes och/eller laktosintolerans utan större förändringar i sin dagliga kosthållning kan äta de huvudalternativ som tillhandahålls.

Vidare framgår att måltiderna ska vara jämt fördelade över dygnet. Normalt följs ordningen frukost – lunch – middag – kvällsmål. En alternativ ordning på helgerna kan vara brunch – middag – kvällsmål där brunchen ersätter frukost och lunch. Att ersätta frukost och lunch med en brunch påverkar inte det totala näringsintaget sett över en längre period.

Kriminalvårdens, Region Syds, bedömning

Av vad som framkommit av utredningen i ärendet följer anstalten Kristianstad framtagen handbok på området, Kriminalvårdens handbok för kök och kiosk. Anstalten har inte ändrat [...] sina rutiner avseende kök och kosthållning i övrigt i någon större bemärkelse. Vid lunch/middag är det personal som lägger upp mat till de intagna och det framkommer att det finns en rutin på området avseende detta samt att personalen uppmärksammar om det är intagna som inte äter alternativt inte kommer till matsalen. Under helgen ändras tiderna vid vilka intagna erhåller mat jämfört med vardagar vilket är förenligt med upprättad handbok på området. Denna rutin har varit som beskrivits under ett antal år och är inte något som påverkar det totala näringsbehovet för intagna över tid. Vidare framgår att de intagna som är konstaterat laktosintoleranta av sjukvården erhåller laktosfria alternativ, i övrigt är den kost som serveras inom Kriminalvården komponerad på sätt så att intagna med exempelvis laktosintolerans utan större förändring i sin dagliga kosthållning kan äta de huvudalternativ som tillhandahålls. Som framgår finns även möjlighet för intagna att bereda gröt, varma smörgåsar etc. vid kvällsmålen under helgen.

Sammantaget bedöms det inte ha framkommit några brister i anstaltens hantering eller rutiner.

AA och BB fick tillfälle att kommentera respektive remissvar. BB anförde bl.a. att den mat som anstalten serverar inte tillgodoser de intagnas behov av näring. Till yttrandet bifogades en skrivelse från anstaltens förtroenderåd, en matsedel, en skrivelse med frågor från de intagna med svar från en kriminalvårdsinspektör och en skrivelse från anstaltens kök.

JO begärde därefter in och granskade en kiosklista. Vidare inhämtades muntliga upplysningar från en projektledare med ansvar för kioskfrågor vid Kriminalvårdens huvudkontor, som uppgav bl.a. följande. I februari 2021 övergick myndigheten till att erbjuda ett mer likriktat och enhetligt kiosksortiment. Ett skäl till detta är att de intagna inte ska uppleva att en placering i en viss anstalt eller i ett visst häkte innebär en nackdel eller fördel. Kriminalvården utvärderar löpande vilka varor som ska ingå i sortimentet. Det finns inte någon plan på att återinföra frukt eller fler livsmedel i sortimentet. Varorna ska inte vara en ersättning till den mat som serveras vid verksamhetsställena utan fungera som ett komplement till maten som myndigheten tillhandahåller.

Rättslig reglering

Enligt 1 kap. 4 § häkteslagen (2010:611) ska varje intagen bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet. Motsvarande reglering finns i 1 kap. 4 § fängelselagen (2010:610).

I såväl 1 kap. 5 § häkteslagen som 1 kap. 5 § fängelselagen anges att verkställigheten ska utformas så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas. För intagna i häkte ska åtgärder vidtas, i den utsträckning det är lämpligt och den intagne samtycker till det, för att ge honom eller henne det stöd och den hjälp som behövs. För intagna i anstalt gäller att verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och, i den utsträckning det är möjligt utan att kravet på samhällsskydd eftersätts, särskilt inriktas på åtgärder som är ägnade att förebygga återfall i brott. För varje intagen i anstalt ska det upprättas en individuellt utformad verkställighetsplan. Verkställigheten ska planeras och utformas efter samråd med den intagne och i samverkan med berörda myndigheter.

Av 1 kap. 12 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:2) om häkte och 1 kap. 12 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KFVS 2011:1) om fängelse framgår följande. Den intagne har rätt att få mat som är anpassad efter hans eller hennes medicinska behov. I den utsträckning det är möjligt ska hänsyn även tas till den intagnes religion. En intagen har dock alltid rätt att få vegetarisk mat. En intagen har rätt att få mat vid sedvanliga mattider. Den intagne ska dock ges möjlighet att inta sina måltider vid tider som är anpassade efter hans eller hennes medicinska behov eller religion. En intagen har rätt att under sin fritid själv bereda eller få varm dryck, om det inte kan äventyra ordningen eller säkerheten.

Enligt de europeiska fängelsereglerna¹ gäller följande i fråga om mathållning. De intagna ska erbjudas en näringsriktig kost som är anpassad till deras ålder, hälsa, fysiska kondition, religion, kultur och arten av det arbete de utför. Kraven på en näringsriktig kost, inklusive dess lägsta energi- och proteininnehåll, ska regleras av nationell lagstiftning. Maten ska tillagas och serveras på ett hygieniskt sätt. Tre måltider ska tillhandahållas per dag med rimliga tidsintervall. Rent dricksvatten ska alltid finnas tillgängligt för de intagna. Läkare eller legitimerad sjuksköterska ska föreskriva en ändrad diet för en viss intagen om det krävs av medicinska skäl.

Bedömning

Klagomålen mot häktesavdelningen vid anstalten Hinseberg

AA har anfört att häktesavdelningen serverar för lite mat och att det där finns intagna som äter upp andras mat. Kriminalvården har redogjort för att AA vid ett tillfälle klagade på att maten inte fördelades rättvist och att hon då uppmanades av en administratör att försöka prata med medintagna eller avdelningspersonal. Utredningen ger dock inte stöd för att man på den aktuella

¹ Se regel 22 i bilagan till Europarådets ministerkommittés rekommendation Rec(2006)2-rev till medlemsstaterna avseende de europeiska fängelsereglerna.

häktesavdelningen generellt har serverat för lite mat eller på något annat sätt brustit i sitt arbete vad gäller tilldelningen av mat.

Vidare har AA uppgett att hon lider av en ätstörning och klagat på att hon trots detta inte har fått någon hjälp eller något stöd kring maten. Som JO tidigare har uttalat är det en självklarhet att Kriminalvården måste ha väl fungerande rutiner som så långt som möjligt säkerställer att de intagna som behöver få sin mat anpassad utifrån medicinska behov tillhandahålls sådan mat som är lämplig.² Om kriminalvårdspersonal får ny och konkret information om att en intagen har en förmodad eller konstaterad ätstörning måste sjukvården kontaktas omgående. Inom ramen för en individuell bedömning och planering kan det därefter vara nödvändigt att anpassa mathållningen för den intagne. Jag noterar att det i Kriminalvårdens handbok för kök och kost (2011:3) också anges att intagna med ätstörningar ska erbjudas kost enligt ordination av behandlande läkare. I detta fall har Kriminalvården tillbakavisat att AA varit i kontakt med personal om att hon hade en ätstörning eller att hon på något annat sätt behövde stöd kring maten. Det framgår inte heller av utredningen att personalen har haft anledning att misstänka att AA hade några särskilda behov.

Det som har kommit fram i fråga om mathållningen på häktesavdelningen vid anstalten Hinseberg ger inte anledning till kritik.

Klagomålen mot anstalten Kristianstad

BB har framfört klagomål på att anstalten serverar dålig mat och dessutom för få varma måltider under helgerna samt anfört att de intagna därför tappar i vikt. Kriminalvården har tillbakavisat detta och vidare redogjort för anstaltens rutiner samt uppgett bl.a. att det är personalen som vid lunch och middag sköter serveringen och den valda måltidsordningen. Det som har kommit fram ger inte stöd för att anstalten har serverat dålig eller för lite mat. När det gäller måltidsordningen under helgerna noterar jag att den överensstämmer med vad som anges i myndighetens handbok för kök och kost. Det finns inte skäl för mig att invända mot ett sådant arrangemang, men jag vill påminna om att det är viktigt att måltiderna är jämnt fördelade över dygnet så att nattfastan inte blir för lång.³

I sin anmälan har BB också hävdad att intagna som är laktosintoleranta inte erbjuds laktosfria alternativ i anstalten Kristianstad. Kriminalvården har med anledning av detta anfört att intagna med en konstaterad laktosintolerans erbjuds laktosfria alternativ. Uppgift står alltså mot uppgift i fråga om anstaltens förfarande, och jag bedömer att ytterligare åtgärder inte skulle leda till något annat resultat. Jag vill dock framhålla följande.

² Se JO:s beslut den 13 juli 2017, dnr 1237-2017.

³ Se JO:s beslut den 25 mars 2009, dnr 5890-2008.

JO:s tidigare uttalande, som jag har lyft fram i föregående avsnitt, gör sig gällande även här. Kriminalvården måste alltså ha väl fungerande rutiner som så långt som möjligt säkerställer att de intagna som behöver få sin mat anpassad utifrån medicinska behov får sådan mat som är lämplig.⁴ JO har i ett annat beslut ansett att en förutsättning för att en intagen ska få specialkost på grund av allergi är att den är dokumenterad.⁵ I ett nyligen meddelat beslut utvecklade jag resonemanget; jag menar att den redovisade ståndpunkten är rimlig om Kriminalvården erbjuder intagna möjlighet att genomgå allergiutredning i de fall en påstådd allergi inte är medicinskt dokumenterad före intagningen. I sammanhanget konstaterade jag att det framgår av myndighetens handbok på området att utgångspunkten ska vara att den intagnes egna uppgifter om allergi är korrekta. Naturligtvis hade jag inte någon invändning mot detta men framhöll vikten av att intagna vid behov får genomgå allergiutredningar.⁶ En motsvarande hantering är lämplig när intagna av andra påstådda medicinska skäl, t.ex. laktosintolerans eller ätstörningar, har behov av specialkost. Det är också av största vikt att en eventuell utredning påbörjas och genomförs inom en rimlig tid, för att inte riskera att intagna med behov av specialkost blir utan sådan.

Det som har framgått av utredningen om mathållningen vid anstalten Kristianstad ger sammanfattningsvis inte skäl till kritik.

Anstalten har enligt remissvaret en god dialog med de intagna om olika frågor som rör mat. Av ingivna handlingar kan utläsas att en kriminalvårdsinspektör under hösten har svarat på frågor från intagna. Det är förstås angeläget att kommunikationen mellan intagna och berörda tjänstemän vid anstalten fortsätter och att de intagnas synpunkter – oavsett om de kommer från en enskild eller från förtroenderådet – tas på allvar. Det finns inte skäl för mig att kommentera detta ytterligare. Jag återkommer nedan till frågor om möjligheten att göra kompletterande inköp i kiosken.

Allmänt om Kriminalvårdens mathållning och angränsande frågor

JO har under en längre tid tagit emot en stor mängd anmälningar från intagna som rör mathållningen och angränsande frågor. Synpunkter har även förts fram under flera inspektioner, bl.a. av anstalten Skänninge i november 2021.⁷ Klago-målen handlar om att de intagna går hungriga eftersom matportionerna är för små, att maten inte är tillräckligt mättande eller att den inte fördelas lika mellan dem som är placerade på en avdelning. Många intagna beskriver också att de inte får tillräckligt med frukt och grönsaker och anser att den begränsade

⁴ Se det nyss nämnda JO-beslutet den 13 juli 2017.

⁵ Se JO:s beslut den 9 mars 2009, dnr 4972-2008.

⁶ Se JO:s beslut den 12 september 2022, dnr 9396-2021.

⁷ Se JO:s dnr 8042-2021.

möjligheten att göra kompletterande inköp av vissa varor har påverkat deras mående negativt.

Vid utformningen av rutiner för mathållningen är de intagnas behov liksom bl.a. de grundläggande bestämmelserna i 1 kap. 4 och 5 §§ i både häkteslagen och fängelselagen av avgörande betydelse. Det är Kriminalvårdens ansvar att tillgodose de intagnas behov av en varierad och näringsriktig kost. Jag kan konstatera att myndigheten därvid har förklarat att den mat som de intagna tillhandahålls ska motsvara Livsmedelsverkets kost- och näringsrekommendationer.⁸ Det är självklart att häkten och anstalter också måste säkerställa att intagna får tillräckligt med mat.

Intagna har som utgångspunkt inte möjlighet att bestämma vilken mat som tillagas och serveras, när den serveras eller på något annat sätt påverka mathållningen i någon större utsträckning. Inte minst mot den bakgrunden blir det då viktigt att den som påtalar brister som rör kosten eller ordningen runt den tas på allvar och att hans eller hennes synpunkter inte nonchaleras. Det är anmärkningsvärt att så många intagna har fört fram klagomål om detta, och kanske särskilt att flera anser att de inte kan äta sig mätta. Det förekommer att även kriminalvårdspersonal vid inspektioner uttrycker att intagna får för lite mat och frukt.⁹ Enligt min mening är synpunkterna något som Kriminalvården måste ge särskild uppmärksamhet.

Det finns i vissa fall möjligheter för intagna att vara delaktiga i mathållningen; det förekommer att de i olika utsträckning själva får beställa, laga och servera mat (självförvaltning). Jag förstår att detta, som myndigheten har varit inne på i remissvaren, kan ingå som ett moment i det förberedande arbetet inför frigivningen och även att det kan utgöra en meningsfull syssla under frihetsberövandet.¹⁰ Flera klagomål till JO innehåller emellertid påståenden om att intagna på avdelningar med självförvaltning blir utan mat, bl.a. eftersom andra intagna tar för sig för mycket. Jag vill därför understryka det ansvar som de skilda verksamhetsställena har för att följa upp hur självförvaltningen fungerar i praktiken. Om det finns skäl att tro att några blir utan mat eller att fördelningen annars inte fungerar måste lämpliga åtgärder vidtas. Det kan då krävas att andra rutiner än självförvaltning tillämpas, åtminstone för en period, såsom att personalen sköter mathållningen, närvarar vid serveringen eller delar ut maten i portionsförpackade lådor. Jag noterar att liknande åtgärder beskrivs i yttrandet om anstalten Hinseberg.

⁸ Se Kriminalvårdens handbok för kök och kost (2011:3), s. 8.

⁹ Se t.ex. det tidigare nämnda inspektionsärendet, dnr 8042-2021.

¹⁰ Jfr 2 och 3 §§ förordningen (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården.

Utöver själva mathållningen finns det ytterligare samverkande faktorer som har stor betydelse för de intagnas förhållanden i nu aktuella avseenden.

Kriminalvården beslutade i februari 2020 en ny hantering av externa medel till intagna. Den innebär att de i princip inte längre tillåts att ta emot eller inneha andra pengar än sådana som betalas ut av myndigheten. Jag har tidigare uttalat att det är uppenbart att många intagna till följd av den nya medelshanteringen sedan dess har betydligt mindre pengar att röra sig med och att det ligger i sakens natur att sysselsättning – och den ersättning som betalas ut för den till intagna – blir mer betydelsefull eftersom de frihetsberövade inte längre får ta emot pengar från t.ex. anhöriga. Intagna i häkte har, till skillnad från intagna i anstalt, inte någon sysselsättningsplikt. Sysselsättning kan visserligen i vissa, men relativt få, fall erbjudas där, men om det inte kan anordnas saknar dessa intagna möjlighet till ersättning. De är då hänvisade till häktesbidraget. En intagen har emellertid behov av ekonomiska medel, bl.a. för att kunna göra kompletterande inköp av förbrukningsvaror och andra varor från kiosken. Att kunna göra det kan vidare innebära en lättnad i vardagen samt lindra tristess och andra svårigheter som är förenade med ett frihetsberövande.¹¹

I februari 2021 övergick myndigheten till en nationell lösning för kioskverksamheten och sedan dess ingår inte längre frukt och vissa livsmedel i sortimentet. Som tidigare redogjorts för har ett syfte med den nya ordningen varit att intagna inte ska uppleva att en placering på ett specifikt verksamhetsställe innebär en nackdel eller fördel på grund av kioskutbudet där. Jag har i och för sig inte några egentliga synpunkter på just det. Mot bakgrund av att JO har fått relativt många anmälningar om att intagna inte kan äta sig mätta och att de inte får tillräckligt med frukt¹² samt då klagomålen ökade under 2021 framstår Kriminalvårdens bedömning att intagna saknar behov av att köpa mat eller frukt i kiosken som inte helt oproblematiske.

Slutligen måste jag än en gång lyfta den ansträngda beläggningssituation som råder inom Kriminalvården. Situationen innebär påfrestningar och påverkar de intagna på en rad olika sätt samt medför konsekvenser: Platsbristen gör t.ex. att häkten och anstalter tvingas dubbelbelägga celler. Förutom utmaningar att inom häktesverksamheten tillgodose intagnas rätt till gemensamhet medför situationen och myndighetens hantering av den vidare vissa svårigheter att kunna tillhandahålla full, och lämplig, sysselsättning. Beläggningssituationen kan även ha en negativ inverkan på verkställighetens innehåll.¹³

¹¹ Se mitt beslut den 23 september 2021, dnr 2585-2020.

¹² På vissa ställen får de intagna inte ens en frukt varje dag, se t.ex. dnr 8042-2021.

¹³ Se bl.a. JO 2021/22, s. 261.

Jag har valt att utreda två klagomål som rör mathållningen och har behandlat dem i detta beslut. Som framgått är dessa inte de enda ärenden som rör de aktuella och angränsande frågorna. Jag har alltså tagit del av många liknande klagomål samt nu även berört tidigare beslut från JO och beaktat uppgifter som hämtats in vid bl.a. inspektioner. Det som de intagna fört fram är klart bekymmersamt, inte minst då det i botten handlar om ett grundläggande mänskligt behov. Mathållningen är emellertid vidare en av flera samverkande faktorer som påverkar intagnas förhållanden inom kriminalvården. Det är enligt min mening självklart att myndigheten ska tillhandahålla intagna en varierad, näringsriktig och mättande kost samt att de frihetsberövade ska ha reella möjligheter att köpa förbrukningsvaror och andra varor i rimlig utsträckning. Som jag har varit inne på nyss kan förutsättningarna för detta försvåras av bl.a. sysselsättningsbristen och begränsningen av såväl ekonomiska medel som kioskutbudet. Jag förutsätter att Kriminalvården tar frågorna på allvar och på både nationell nivå och enskilda verksamhetsställen löpande gör nödvändiga uppföljningar och omprövningar.

Ärendena avslutas.